

Psykososialt forebyggingsarbeid overfor barn som governmentality

Noen forskningsmessige utfordringer

Kari Ludvigsen

I dette bidraget vil jeg diskutere noen utfordringer knyttet til Foucaults begrep om governmentality, hentet fra hans forelesning ved *Collège de France* i 1978.¹ Diskusjonen blir knyttet opp mot rollen til psykiatrisk og psykologisk ekspertise i etterkrigstidens folkehelsearbeid, og særlig i forebyggende arbeid rettet mot barn. Dette er et tema og en periode som kanskje har vært noe perifert i skandinavisk psykiatrichistorisk forskning, men som er i ferd med å få økende oppmerksomhet. Min interesse for dette emnet springer ut av min bakgrunn som historisk-sosiologisk orientert statsviter, med langvarig engasjement i studier av ekspertise og politikk knyttet til psykiatri og psykisk helsetjeneste, både i sinnssykeasylenes æra og i etableringen av barnepsykiatri som politikkfelt og kunnskapsområde.² Disse forskningsinteressene er i ferd med å videreføres i en analyse av psykiatrisk og psykologisk ekspertises innvirkning på helsekontroll av småbarn, med vekt på perioden fra slutten av 1960-tallet.³ Inspirert av skandinavisk og internasjonal forskning har jeg hatt som mål å analysere de visjoner og programmer for denne delen av folkehelsearbeidet som ble utformet gjennom eksperter og myndigheters bestrebelse. Hvordan gjenspeiler et slikt materiale, bestående av håndbøker, lærebøker, forskrifter og rundskriv, endrede bilder av barndom, familie og oppvekst, og en mentalt sunn befolkning? På hvilken måte uttrykker slike program skiftende styringsteknikker overfor familier og barn?

Diskusjonen i denne artikkelen tar utgangspunkt i min søken etter innfallsvinkler og analyseredskap, som kan kaste lys over denne tematikken. Foucaults tekst om governmentality, og litteraturen som har vokst fram med inspirasjon fra denne teksten, har vakt interesse av flere grunner. Begrepet om governmentality har dannet utgangspunkt for analyser av særlig det 20. århundres ekspertise og dens innveving i staten. Oppmerksomhet har i økende grad blitt rettet mot psykiatrisk og psykologisk ekspertises bidrag til styring av familien, foreldreskap og barndom, gjennom ulike former for

forebyggende og kontrollerende og behandlende helseprogram og praksis. Også skandinaviske forskere har latt seg inspirere av en slik tilnærming.⁴ Forelesningene om governmentality og hyrdemakt er blant de av Foucaults bidrag som har fått oppmerksomhet i norsk samfunns- og statsvitenskap de senere årene.⁵ Mens faghistoriske bidrag har trukket på større deler av Foucaults forfatterskap,⁶ er det særlig disse bidragene fra det sene 1970-tallet som samfunnsviterne har bitt seg merke i. Den nokså sparsomme debatten i norsk offentlighet omkring Foucaults arbeider har gjerne vært preget av kritikere som stiller seg avvisende til Foucaults bidrag, ifølge Neumanns framstilling. Det har i denne sammenhengen vært interessant for meg å hente fram noen kritiske vurderinger av tekstene om governmentality, som ser disse i lys av Foucaults øvrige forfatterskap og fortolkningene av dette. For å gripe dette har jeg i stor grad måttet gå til den engelskspråklige arena, der man kan spore en viss debatt om denne delen av Foucaults forfatterskap, i et perspektiv som samtidig anerkjenner betydningen av bidragene. Jeg har også forsøkt å trekke inn noen skandinaviske forskeres synspunkt på disse tekstene, og deres forsøk på å la seg kritisk inspirere av begrepet om governmentality.

Helsestasjonen som styringsarena

Siden tidlig 1900-tall har såkalte helsestasjoner overvåket og kontrollert norske barns helsetilstand. Fra å være et tiltak drevet av frivillige organisasjoner, rettet primært mot fattige mødre og deres barn i de større byene, ble tiltaket gradvis offentlig og mer universelt innrettet. I dag tilbys alle norske barn helsekontroll via kommunale helsestasjoner, bemannet med spesialutdannede sykepleiere. Helsestasjonene er forebyggende helsetiltak med svært høy legitimitet og høy oppslutning. Man regner at 98 % av alle norske barn nås av tiltaket.

Tradisjonelt drev helsestasjonene måling av barnas høyde og vekt, vaksinasjon, samt informasjon til foreldre om ulike tema. Kosthold og barnets fysiske og mentale utvikling har vært sentrale emner for slik foreldrerådgivning. Samtidig ble det tidlig i etterkrigstiden formulert ambisjoner om at helsestasjonen burde være en sentral arena i det mentalhygieniske arbeidet overfor barn og familier. Fra rundt 1970 ble denne ambisjonen forsterket og forebyggende arbeid rettet mot den mentale helsen ble en av hovedoppgavene da helsestasjonene ble etablert som et offentlig politikkområde og kommunalt ansvar.⁷ Dette fokuset har siden gradvis blitt intensivert samtidig med at forebygging av mentale problemer har blitt en viktig prioritering i den generelle folkehelsepolitikken. I myndighetenes ambisjoner på dette området har helsestasjonenes rolle blitt utvidet og formalisert. I løpet av 1990-tallet ble det som nå betegnes psykososiale oppgaver en høyt prioritert oppgave

for helsestasjonene, med en pedagogisk tilnærming og en ambisjon om at tjenestene skal være en sentral institusjon i lokalsamfunnet.

Den økende vektleggingen på psykososiale problemer i helsestasjonsarbeidet, og begreper og tiltak knyttet til dette gir et inntak til å belyse den skiftende rollen til helsestasjonen i folkehelsearbeidet, og de ulike styringsteknologier som er innbakt i virksomheten. En viktig begrunnelse for analysen er muligheten som dette caset gir til å studere sentrale aspekter og dilemma knyttet til folkehelsepolitikken som reguleringsarena. Jeg ønsker å fange inn hvordan sunn barndom, godt foreldreskap og normale familierelasjoner defineres gjennom programmer og prosjekter knyttet til forebyggende psykisk helsearbeid på bestemte måter. Utfordringene som jeg er opptatt å drøfte i denne artikkelen er særlig knyttet til en dobbel ambisjon om både å se helsestasjonenes tiltak overfor barn og foreldre som bidrag til normalisering og styring av befolkningen, og undersøke variasjoner og skifter i de lokale praksisene over tid. Særlig ønsker jeg å kritisk vurdere utfordringer knyttet til anvendelsen av et programmatisk materiale som utgangspunkt for en slik studie. Perioden som skal fokuseres er etterkrigstiden, med et særlig tyngdepunkt på tiden fra slutten av 1960-tallet, da de første nasjonale strategiene for styrking av det mentale forebyggende helsearbeidet overfor barn ble formulert av sentrale eksperter. Med dette forskningstema som utgangspunkt diskuterer jeg noen utfordringer knyttet til anvendelsen av Foucaults begrep om governmentality i analysen av forebyggende helsearbeid overfor familier og barn.

Governmentality som maktrelasjon

Ulike fortolkere av Foucaults forfatterskap plasserer de tre forelesningene om regjering og styringskunst noe ulikt i forhold til Foucaults øvrige forfatterskap. Den sentrale britiske Foucaultformidleren Colin Gordon har ment at forelesningene fra 1978 og 1979 utgjør kjernen i forfatterskapet, mens den norske litteraturviteren Knut Ove Eliassen har plassert disse tekstene i en slags mellomfase, mellom det han kaller de "maktkritiske" studiene av moderne institusjoner, og interessen for gresk og romersk etikk i den seneste del av forfatterskapet.⁸ Eliassen mener tekstene viser en dreining mot et teoriehistorisk fokus. Samtidig er den genealogiske metoden helt sentral, som i tidligere arbeider. Det er etableringen av begreper som samfunn og politikk som granskes i teksten.

Den første av forelesningene gransker oppkomsten av 1700-tallets "politivitenskap" som svar på spørsmålet om hvordan befolkningen skal styres. Begrepet *gouvernementalité* (governmentality) ble utviklet for å forstå hva som er spesifikt for maktutøvelse i moderne samfunn, ifølge Neumann.⁹ Den sene Foucault opererer med tre hovedformer for maktrelasjoner: dominans, stra-

tegi og governmentality. Dominans ses som en type direkte maktrelasjon, der det er udiskutabelt hvem som er overordnet. Strategi ses som et spill mellom viljer, preget av løpende forhandlinger mellom subjekter. Governmentality er en styreform som knyttes til den liberale stat, og er en hybrid av borgerånd og hyrdemakt. Som liberal maktform tok governmentality befolkningen som styringsobjekt. Governmentality viser til en type maktrelasjon der individene regjerer seg selv, den er altså knyttet til det refleksive. Slik blir governmentality en form for maktutøvelse der borgernes oppførsel styres. Begrepet om governmentality fanger inn at styringen har to sider: styring over andre og styring over ens eget selv. Dette blikket retter oppmerksomhet mot maktutøvelse som bidrag til formingen og kategoriseringen av subjekter. Foucault framhever i forelesningen at de tre formene for maktrelasjoner kan ses som en trekant, på den måten at de sammen danner en gitt maktkonstellasjon. I sitt forord til den norske utgaven av forelesningene understreker også Neumann at maktformene må ses som komplementære, de forutsetter hverandre.¹⁰ Neumann mener videre at Foucaults forståelse av makt som en strategisk og produktiv relasjon forble uendret i disse tekstene. Det er denne relasjonens mulige former som undersøkes i forelesningene fra slutten av 1970-tallet.

Governmentality, ekspertise og folkehelsen

Forelesningene om governmentality og hyrdemakt har inspirert samfunnsvitere som har vært opptatt av å studere styringsteknikkene i det sene 1900-tallet. Særlig har governmentality-begrepet vekket gjenklang blant engelskspråklige samfunnsvitere. Det som ofte betegnes som "governmentalitylitteraturen" retter i følge noen av dens fremste tilhengere oppmerksomhet mot den fundamentale rollen som kunnskap spiller for å gjøre aspekter ved tilværelsen tenkbar og kalkulerbar og gjenstand for planmessige initiativer.¹¹

Disse Foucault-tekstene har også inspirert til studier av ekspertise og politikk knyttet til familie, barndom og oppvekst som del av governmentality. Foucault argumenterte med at familien gjennom befolkningsperspektivet ble forkastet som modell for styringen på 1700-tallet. I stedet ble familien et privilegert instrument for å styre befolkningen.¹² Internasjonalt er det med utgangspunkt i fortolkning av disse forelesningene produsert flere bidrag til analyser av psykologisk og psykiatrisk ekspertise i formingen av befolkningen som styringssubjekter. Den britiske sosiologen Nikolas Rose er en av dem som har bidratt til å føre videre Foucaults begrep om governmentality, via sin utforskning av subjektivitetens genealogi. Rose framheves her både fordi han særskilt har viet oppmerksomhet til analyser av psykologisk og psykiatrisk ekspertise i formingen av barndom, hjem og familie i det 20. århundre, og fordi han har inspirert flere sentrale skandinaviske bidrag. I bøkene *Governing*

the soul fra 1989 og *Inventing our selves* fra 1998, er Rose opptatt av hvordan det han kaller "psy-vitenskapene" har blitt knyttet til governmentality og gjennom dette har bidratt til å finne opp det moderne selvet, i familien, skoler, klinikker, militære, fabrikker.¹³

Med Donzelot har Rose framhevet at barndommen i løpet av det 20. århundre ble den mest intensivt styrte delen av menneskelig eksistens.¹⁴ Gjennom et bredt spekter av prosjekter og program skapt barn ved å forme detaljer i det hjemlige livet til deres foreldre. Som Donzelot har Rose argumentert for at begrepene om den normale familie og den normale barndom har blitt formet gjennom bestrebelsene til myndigheter og eksperter, og bidratt til en medikalisering og institusjonalisering av familierelasjoner, foreldreskap og barneoppdragelse.¹⁵ Barn og barndom som ideer og mål har blitt vevd inn i regjeringsaspirasjoner på bestemte måter, framholder Rose. Argumentet er at psy-ekspertisen har bidratt til å konstruere styrbare subjekter i moderne liberale demokratier. Denne reguleringen lager subjekter som svarer til kravene i denne styreform. Et sentralt poeng er at frihet ikke er det motsatte av governmentality, men derimot en av governmentalityens viktigste oppfinnelser og mest betydningsfulle ressurser. Moderne styring forutsetter autonome individer, og autonomien går hånd i hånd med ansvarliggjøring av den enkelte. Spørsmålet her er ikke hvordan individer har blitt formet av bestemte sosiale prosesser, men hvordan personer har blitt forstått innenfor bestemte former for praksis, bakgrunnen for disse forståelsesmåtene og de teknikkene som knyttes til dem.

Rose søker å bringe Foucaults historiske ontologi videre ved å fokusere på en annen historisk og nasjonal kontekst. Etablering av familieformer ses som et sentralt element i styringsteknologien, og bidrar til å gjøre liberalt demokratisk styresett mulig. Disse teknologiene kontrollerte ikke bare individene i familien, men konstituerte borgerne i demokratiene. Rose mener at medisinen på denne måten, alliert med filantropien, bidro til normaliseringen av familien og barndommen.¹⁶

Foucaults forelesning om governmentality har dannet utgangspunkt for bidrag som er opptatt av ekspertisens rolle i forhold til moderne liberaldemokratisk styring av samfunnssubjektene. Noen av de fremste bidragsyterne til britisk profesjonsforskning har også videreutviklet sine perspektiver med inspirasjon fra governmentality-litteraturen. Profesjonssosiologen Terence Johnson påpekte i 1992 hvordan profesjonene kan ses som den institusjonaliserte formen for ekspertise som dannet grunnlag for det knippet av prosedyrer, teknologier, mekanismer, institusjoner og kunnskap som ga makt til politiske programmer rettet mot personlig og kollektiv handling hos subjektene. Staten er utfallet av styringen, og moderne stater, som en bestemt form for styring, inkluderer ekspertisen eller profesjonene.¹⁷

Ekspertise knyttet til barn, barndom og problembarn er studert gjennom flere svenske bidrag med inspirasjon hentet fra governmentality-litteraturen. Det gjelder Jönssons studie av en rådgivningsklinikk, og i særlig grad Palmblad og Börjesson sin analyse av diskursen omkring problembarn. I et nyere bidrag har den danske etnologen Thorhauge studert foreldreskyldens genealogi. Også analyser av folkehelsepolitikk mer allment har dratt veksler på begrepet om governmentality.¹⁸ Policy knyttet til barnehelse er en sentral del av Vallgårdas bok om skandinavisk folkehelsepolitikk fra 1930 til 1990. Analysen hennes fokuserer på spenningene mellom offentlig og privat ansvar for tiltak rettet mot å oppnå helseforbedringer. I tråd med et velkjent Foucault-resonnement framheves at ambisjonene om å øke befolkningens personlige ansvar for å ivareta helsen går hånd i hånd med ambisjoner om regulering. Det pekes på at styrings- og reguleringsambisjonene har økt kvantitativt, gjennom stadig mer ekstensiv informasjonsvirksomhet, og kvalitativt, ved at stadig flere aspekter av livet omfattes av styringsambisjoner. Med bakgrunn i governmentality-tenkningen understrekes slike tvetydige tendenser også i analyser av forebyggende helsearbeid rettet mot barn og familier.¹⁹ Flere analyser har påpekt en økende individualisering i det forebyggende helsearbeidet.²⁰ Boka *Regjering i Norge* ble utgitt i serien Makt- og globaliseringsutredningen, og tok sikte på å anvende et governmentality-perspektiv i sin overgripende analyse av maktforhold i dagens Norge. Her er det også bidrag som knytter an til barndom og folkehelse. Runar Døving's kapittel tar for seg barn som regjeringsagenter i familien, mens Ida Hydle analyserer det som kalles regjering av helse.²¹

Noen utfordringer knyttet til governmentality-tilnærmingen

I den videre framstillingen vil flere av de nevnte bidragene bli diskutert nærmere. I det følgende skal jeg imidlertid først framheve det jeg ser som noen relevante hovedpoenger i kritikken av governmentality som begrep og tilnærming til å forstå sentrale samfunnsprosesser. Slik jeg ser det, kan denne kritikken deles i tre. For det første er det kritikk som retter seg mot Foucaults forfatterskap som helhet. For det andre er det kritikk rettet mot den delen av Foucaults forfatterskap som governmentality-teksten inngår i. Denne formuleres av forskere som ellers stiller seg velvillig til Foucaults bidrag, men som peker på problematiske sider ved de sene tekstene. For det tredje er det kritikk mot resepsjonen av de sene arbeidene til Foucault, det som ofte blir betegnet som governmentality-litteraturen. For min diskusjon her er særlig de to siste sentrale. Argumentasjonen som skal gjengis er til dels rettet mot Foucaults egne tekster, og dels mot resepsjonen og fortolkningen av disse tekstene slik det framkommer i deler av governmentality-litteraturen. Diskusjonen jeg vil framheve dreier seg om noen utfordringer knyttet til regjerings-forelesnin-

gene, og fortolkningen og anvendelsen av disse. Jeg vektlegger særlig noen poenger jeg mener er svært relevante i forhold til innretningen på den psykiatriliteraturhistoriske forskningen jeg arbeider med, knyttet til forebyggingsarbeid rettet mot barns psykiske helse.

Et programmatisk bilde av styring

Et viktig utgangspunkt for min studie av helsestasjonenes psykososiale forebyggingsarbeid vil være programmatisk tekst utformet av eksperter innenfor barnpsykiatri og barnpsykologi. Håndbøker og lærebøker som ble utgitt i flere utgaver gjennom 1970- og 1980-tallet kan danne utgangspunkt for besnærende analyse av myndighetseksperternes skiftende syn på barn, familie og psykisk helse i perioden. Men på hvilken måte bidro slike programmer og annet myndighetsprodusert materiale til ny praksis overfor barn og foreldre? Ble familiene og barna tatt hånd om på nye måter, med nye teknologier? Kritikere har pekt på farer med å anvende utelukkende et programmatisk materiale i analyser av styringsteknikker.

Pat O'Malley har rettet kritikk mot tilbøyeligheten den governmentality-inspirerte litteraturen har til å produsere et programmatisk bilde av styringen. I stedet framheves at motstanden kan inkorporeres i styringen, og være en kilde til innovasjon og fleksibilitet. Motstanden blir del av liberal styring på avstand, men skaper samtidig spenninger og motsetninger innenfor det liberale prosjektet som sådant.²² O'Malley formulerer problemet slik at i prioritering av analyser av politikkenes rasjonalitet blir genealogiene noe som søkes i fortiden, men ikke i nåtiden. Dagens rasjonalitet, knyttet til begreper som nyliberalisme, søkes ikke utforsket i sitt mangfold, men ses som et fiksert og helhetlig og statisk fenomen. Når slike begrep blir brukt som idealtyper, frykter O'Malley at de blir bekreftet og overutviklet, og kompatible med det vi ser, slik at de blir totaliserende begreper.

I en artikkel i *Economy and Society* fra 1997 blir noen av disse argumentene videreført.²³ Artikkelforfatterne ser governmentality som et betydelig bidrag til sosial teori, men påpeker noen framtrepende tendenser i denne forskningen som må utfordres. Særlig relevant her er deres kritiske understrekning av at de governmentality-inspirerte bidragene har tendens til skjematisk og overabstrahert analyse. Vekten på styringens programmessige sider og fokuset på styringsmyndighetenes tekster gjør at det genereres idealtypifiseringer. I mye av denne litteraturen overdrives ofte bildet av myndighetenes programmer som enhetlige, sammenhengende og systematiske. Når politikk reduseres til styringsmentalitet blir det et manglende fokus på sosiale relasjoner. Man får et bilde av programmer skrevet av en hånd, fanget inn i et øyeblikk der de har form av perfekt kunnskap. Man overser at det kan være flerstemthet og ulike

diskurser også innenfor styringen, og at styringsprogram ofte vil være preget av innebygde motsetninger og kontinuerlig endring.

Unilineært historiesyn og objektiv idealisme

Min studie av politikk og praksis knyttet til psykososialt forebyggingsarbeid vil strekke seg over en forholdsvis kort tidsperiode, fra 2. verdenskrig og fram til i dag. Studiens hovedtyngde vil være en enda mer begrenset periode, fra slutten av 1960-tallet og fram til 2003. I løpet av denne perioden ble forebygging av psykiske problemer i økende grad definert som en sentral oppgave for helsestasjonene. Samtidig er det viktig å fange opp skiftende syn på barn, oppvekst og psykisk helse, og de varierende styringsteknikker som anvendes i perioden.

Et viktig moment i kritikk av governmentality-litteraturen er begrepet om nyliberalisme, og hva slags brudd dette eventuelt representerer i forhold til etterkrigstidens styringsmentaliteter.²⁴ Denne problematikken er tett koblet til det som diskuteres her, men mitt formål her er ikke å gå inn i en debatt om begrepsfestingen og periodiseringen knyttet til disse analysene. Jeg ønsker å diskutere om det som Neumann og Sending betegner "regjering" kan bidra til en analyse der man åpner opp for endringer som går i flere retninger. Jeg ønsker begrepsmessige redskaper som kan fange inn varierende tendenser, og som samtidig kan belyse både brudd og kontinuitet, usamtidighet og parallelitet. En mulig kilde til å fortolke denne problematikken kan være en kritikk av Foucaults forelesninger fra slutten av 1970-tallet framsatt av de kanadiske sosiologene Dupont og Pearce.²⁵ De leser forelesningene om governmentality og hyrdemakt i lys av Foucaults tidligere arbeider, særlig *Archaeology of Knowledge* fra 1974. Dupont og Pearce hevder at forelesningene fra slutten av 1970-tallet representerer et brudd med innhold og fokus i tidligere arbeider. Hovedargumentet er at analysen i de sene arbeidene er preget av en implisitt idealisme som bryter med bestrebelsene i de tidligere arbeidene til Foucault. Tidligere utfordret han tilnærminger som baserte seg på et progressivt historiesyn og suverene subjekter. I disse forelesningene er det nettopp slike tilnærminger han benytter seg av, mener Dupont & Pearce. Det slående for dem er at Foucault med dette har motsagt sine egne analyser. Men ikke bare det, han har i tidligere arbeider opponert mot slike tendenser når han har understreket betydningen av å anvende arkeologien for å avdekke diskontinuitet, brudd, tap og mutasjoner i forståelsen av historien. Argumentet er at disse tidligere tekstene byr på de konseptuelle ressursene som er nødvendige for å overkomme de svake sidene ved de senere arbeidene.

Resonnementet til Foucault er i følge Dupont & Pearce basert på en historisk logikk preget av nyhegeliansk objektiv idealisme. Det presenteres en unilineær fortelling, et stort narrativ, om sentrale aspekter ved vestlig utvikling.

Et enkelt trekk framheves som grunnlag for sammenlikninger av suksessive former for samfunnsorganisasjon. Logikken gjør at liberalt demokrati ses som kulminasjonen av den historiske evolusjonen, den determinerte og modne formen for styring som var immanent i de foregående styringsformene.²⁶ Slik minskes muligheten for å undersøke varierende effekter av tilsynelatende liknende måter å organisere sosiale relasjoner på, i ulike sosiale kontekster. Man taper politisk kamp av syne, og særlig de utslåtted prosjekter overses, mener Dupont og Pearce.

Dupont og Pearce underbygger sitt synspunkt ved å vise hvordan argumentasjonen i Foucaults analyse bygger på en tendensiøs fortolkning av noen av de underliggende skriftene. De peker på hvordan andre analyser forstyrrer begrepsforståelsen Foucault legger til grunn i de sene forelesningene. For eksempel viser andre at befolkningsbegrepet har vært langt mer uklart over lengre tid enn det som framkommer i disse tekstene. Foucault beskyldes dermed for en konflatering av begrepene.²⁷ I forelesningene om regjering og styringskunst er kronologien og tolkningen av liberalismen basert på intensjonalisme og subjektiv idealisme. Resultatet av sosiale arrangementer forklares ut fra politiske aktiviteter. Kildene er selv-refleksive diskurser i form av tekster produsert av de styrende og deres eksperter og rådgivere. Disse får status både som evidens og forklaring.

I skandinavisk sammenheng har Signild Vallgård presentert en lignende argumentasjon.²⁸ Denne kritikken er særlig rettet mot den kategorisering av styring gjennom frihet som Rose utviklet i boka *Powers of freedom* (1999). Roses forslag til en perspektiverende genealogi vektlegger betydningen av å fange inn varierte og komplekse prosesser og forholdet mellom disse. Han understreker betydningen av at medisins territorier formes i komplekse relasjoner mellom hendelser og prosesser med ulik temporalitet. Rose blir imidlertid kritisert for at hans analyser bygger på en slik kronologisk rekkefølge av styringsformer som han selv har proklamert avstandstaken ifra. Vallgård påpeker at Rose underbetoner at ulike styringsformer kan opptre parallelt. Videre har hans analyser preg av en universalisering, til tross for understrekingen hans av variasjoner.

Betoningen av det univalensitiske og unilineære preget ved analysene henger sammen med et argument hos flere av kritikerne som går ut på at slike analyser ikke makter å fange inn disiplineringsens tosidighet.²⁹ Slagstad hevder også at regjeringsanalysen til Neumann og Sending overbetoner institusjonell liberalisme på bekostning av en bredere samfunnsdemokratisering. Det er bare den disiplinerende side ved individualiseringen i det nyliberale som framheves, ikke den demokratiserende. Neumann framhever på sin side at begrepet om governmentality, eller regjering som han kaller det, var et forsøk fra Foucaults side på å imøtegå kritikken om at han hadde oversett

handlende subjekter.³⁰ Sistnevnte understreker også i sin framstilling av governmentality-tenkningen at det burde være en utfordring for litteraturen om governmentality å innarbeide et perspektiv der subjektets selvskapning fokuseres, sammen med betoningen av formingen av subjektene.

Potensialet i governmentality-begrepet

Med utgangspunkt i disse kritiske momentene, hvordan er grunnlaget for å la begrepet om governmentality danne utgangspunkt for empirisk analyse av psykososialt forebyggingsarbeid? Flere av kritikerne peker også på at det finnes potensial i denne tilnærmingen. Samtidig foreslår de ulike måter å overkomme de problematiske sidene de har understreket, noe jeg skal komme tilbake til i siste del av artikkelen.

Dupont and Pearce mener governmentalityskriftene til Foucault har verdifulle aspekter, gjennom viktige påpekninger av nye styringsformer som base-res på komplekse teknologier.³¹ Likevel argumenterer de for at man i større grad bør legge tidligere Foucault-arbeider til grunn for videre analyser, fordi de danner et bedre grunnlag for å fange tosidigheten ved disiplineringen. Dermed kan man også unngå et slikt unilineært historiesyn som de mener er en svakhet ved de senere forelesningene. Som nevnt ser Dupont & Pearce et alternativ i begrepet om diskursiv praksis som Foucault utviklet i *The Archaeology of Knowledge*.³² Med dette begrepet som redskap kan man nettopp bidra til å forhindre den type fallgruver som de senere tekstene har blitt kritisert for. Her påpekes en logikk i Foucaults tidligere posisjon der man ikke enkelt kan lese kontinuitet i politisk diskurs som en immanent utfolding eller en avansert videreutvikling av diskursen. Med en slik logikk bryter man i analysen med mønstrene av rasjonalitet for å få øye på brudd eller åpninger.

Andre har understreket at komplekse sammenhenger og brudd også faktisk indikeres i governmentality-forelesningen. Som påpekt tidligere i artikkelen er det ulike fortolkninger av forelesningenes plass i forfatterskapet til Foucault som helhet. Mens noen har kritisert de senere arbeidene fordi den bryter med viktige forutsetninger i tidligere bidrag, har andre sett på forelesningene fra 1978–79 som helt sentrale i Foucaults forfatterskap, og som en direkte forlengelse av Foucaults større prosjekt.³³ Frankel viser til Foucaults tekst, der det er understreket at man må se suverenitet, disiplin og governmentality som et triangel av maktteknikker som har befolkningen som sitt mål. Foucault har ikke påstått en lineær utvikling der man erstatter suverenitet med disiplin og disiplin med government. Frankel er kritisk til det han betegner som "Anglo-Foucauldians" og deres resepsjon av disse tekstene til Foucault. Muligheten for å unngå linearitet og heller se hvordan styringsformer eksisterer side ved side ligger i Foucaults forelesning, mener han.

I sin utlegning av Foucaults blikk på medisinen understreker Rose at perspektivet oppmuntrer til oppmerksomhet rundt det heterogene og varierte i det medisinske komplekset, og trekker blikket bort fra det lineære, generelle og universelle.³⁴ Ved hjelp av dette blikket kan man studere sammensatte former for tenkning og praksis og de varierte roller som medisinsk praksis, kunnskap og eksperter inngår i.

Sammen med Shearing og Weir har O'Malley understreket at begrepet om governmentality inneholder et stort potensial. Men i tråd med sin kritikk av tilnærmingen har de etterlyst en større interesse for å begrepsfeste politikktutforming som mindre enhetlig enn det som har vært vanlig i den governmentality-inspirerte litteraturen.³⁵ De ønsker et perspektiv der styringsprogrammene ikke ses som et produkt utformet bare av enhetlige program-makere. Det er heller ikke nok å se på hvordan programmene utfordres i møtet med styringssubjektene. De vil se programmene i seg selv som flerstemte og desentrerte. For å oppnå dette må man blant annet bryte med prinsippet om å begrense analysen til det som Foucault betegnet "seriøse utsagn". Motstand og utfordringer og fornyelse i utformingen av diskursene i styringsprogram kan bare fanges ved å studere et bredere spekter av sosiale institusjoner og aktører.

Ekspertprogrammer og lokale praksiser: En mulig tilnærming

Med disse forslagene i mente, hvordan kan man gå fram for å gripe slike kompleksiteter som etterlyses blant kritikerne av governmentality-litteraturen? Med det mål for øye å studere helsestasjonspolitikk og helsestasjonspraksis – er det mulig å studere varierende definisjoner av mental helse, barndom og familie slik det framtrer i ekspertenes håndbøker og myndighetenes forskrifter som "conduct of conduct", og samtidig unngå den programmatisk fellen, med konflatering og absoluttisme? Hvordan gripe de varierende former for maktrelasjoner som har blitt vevd inn i helsestasjonens kontroll- og rådgivningspraksis?

En alternativ tilnærming til å løse noen av utfordringene som er påpekt gjennom denne diskusjonen, kan være å undersøke skiftende praksiser og slik åpne opp for å fange inn den etterlyste motstand og variasjon. Dette vil ha konsekvenser for undersøkelsesopplegget i tilknytning til det psykiatrihistoriske forskningstemaet som jeg her har presentert. Jeg ønsker å studere de skiftende perspektiver og begreper på mental helse og sykdom, på forebyggingsarbeid og på barn, familie og oppvekst som er innbakt i offentlige policy-dokumenter og ekspertanbefalinger, håndbøker, veiledere og lærebøker. For å fange ulike og varierende praksiser vil det derfor også være viktig å analysere lokale tilpasninger til de sentralt definerte ambisjoner og tiltak, gjennom ana-

lyse av kommunale planer og beretninger fra praksis. Det vil være nødvendig å operasjonalisere videre begrepene om styringsmentaliteter.

Flere forslag til en slik operasjonalisering foreligger. Rose har sterkt understreket betydningene av og mulighetene for å fange inn medisinenes varierte praksiser, og har foreslått noen dimensjoner som kan legges til grunn i analyser av medisinen i formingen av styring.³⁶ Men som påpekt er det også rettet kritikk mot det operasjonaliseringsforslaget som Rose har utarbeidet. Med den ovenfor nevnte kritikken av Rose som bakgrunn har Vallgård i sine arbeider fra 2003 utviklet en alternativ operasjonalisering av governmentality-begrepet med tanke på å anvende det på empirisk analyse av forsøk på maktutøvelse i folkehelsepolitikk.³⁷ Vallgårdas siktemål var å gjøre dobbel komparativ analyse av kompleksiteten og nyansene i det empiriske materialet, og identifisere forskjell og likhet mellom land og over tid. Hennes operasjonalisering er rettet inn mot identifisering av de retoriske midlene som ble brukt i folkehelsearbeidets forsøk på å få borgerne til å endre atferd. Fokuset er på de styringsteknikkene som ble anvendt i opplysningskampanjer, helseundersøkelser og ulike tvangsforanstaltninger, eksempler på maktutøvelse i form av midler for å overbevise og overtale borgere til å handle på bestemte måter. Vallgård skiller i sine analyser mellom styring gjennom appeller til borgernes ønsker, egenskaper og følelser, og maktutøvelse som forming av normer, reaksjoner og handlingsevne. Brukt som grunnlag for empirisk undersøkelse av ulike deler av folkehelsearbeidet, over tid og i to land, gir dette et bredt og nyansert bilde av den maktutøvelse som lå innbakt i bestrebelsene på å hindre sykdom og forbedre befolkningens helse. Synkron og diakron sammenlikning viser ulik definering og avgrensning av folkehelseproblemer og endringer i styringsteknologier over tid, men framhever også kontinuitet og likhet. Slik unngås en universaliserende og totaliserende analyse, men samtidig blir det mulig å fange inn lange linjer og komplekse sammenhenger, slik ambisjonen har vært for mange av governmentality-bidragene.

Mitt formål vil være et noe annet enn Vallgårdas, og det må derfor arbeides videre med slike operasjonaliseringer. Hennes studie griper lange linjer, og bygger på nasjonal komparasjon av ulike folkehelseområder. Min studie vil være begrenset til ett folkehelseområde, psykisk helse, og en kortere tidsperiode. Sammenlikningen i en slik studie vil være mellom myndighetsprogrammer og ulike lokale tilpasninger og motstand av ulik karakter. Men ved å både studere program-materiale i form av ekspertprodukter, håndbøker og forskrifter osv, og samtidig studere lokal tilpasning og motstand gjennom dokumenter og intervjuer, kan det være mulig å gripe også den praktiske tilskjæringen og den pragmatiske anvendelsen og kanskje også motstanden fra fotsoldatene, de helsearbeiderne som forholdt seg til foreldre og barn ut fra lang erfaring, utdanning og lokal tillempling og prioritering mellom oppgaver og hensyn.

Summary

Preventive social psychiatric care. Governmentality and mental health work for children

The article discusses some analytical challenges related to the Foucault-inspired concept of governmentality as a point of departure for studies of Norwegian promotional child mental health work in the period from 1960. The governmentality concept that Foucault introduced in a lecture at the Collège de France in 1978, has inspired several analyses of the interweaving of 20th century expertise and the state.

The concept governmentality was developed by Foucault to gain understanding of power in modern liberal societies. Governmentality takes the population and its conduct as its subject. The concept intends to grasp the double side of governing, what has been called "the conduct of conduct".

In particular, the article looks to the so called governmentality literature that has focused on the role of psychiatric and psychological expertise in the forming of modern concepts of family, parenthood and childhood. The discussion is based on arguments presented in the international debate on the governmentality - literature. The critical arguments that are presented partly regard the original text of Foucault, and partly regard the reception of the governmentality - perspective in some of the leading international and Scandinavian contributions.

In particular, two central critical arguments towards the governmentality - inspired analyses are being discussed. The first deals with the tendency of many of these studies to produce a programmatic view of governing, and thus that opposition and resistance are being overlooked. The second argument points to a certain tendency of unilinear historical analysis and objective idealism in the governmentality literature. Related to this argument is an underlining of the tendency that the double faces of governmentality often become neglected in these studies. Thus, the critics argue that the full potential of the Foucauldian contribution to the study of expert knowledge in the governing of the citizens is not being used.

Finally, possible ways of overcoming some of the difficulties in adapting such a perspective, and at the same time to utilize its potential are being discussed.

1. Forelesningen om gouvernementalité, på engelsk governmentality, eller "regjering" som er Neumanns norske oversettelse, ble holdt ved Collège de France i 1978. I 2002 ble denne forelesningen utgitt på norsk sammen med den todelte forelesningen om hyrdemakt: "Omnes et singulatim", avholdt ved Stanford i

1979. Utgivelsen fikk tittelen "Michel Foucault: Forelesninger om regjering og styringskunst". Den inneholder et forord av Iver B. Neumann, som også sto for oversettelsen. I den videre diskusjonen vil jeg referere til den norske utgaven fra 2002. Jeg vil imidlertid holde meg til den engelske termen "governmentality".

2. Kari Ludvigsen, *Kunnskap og politikk i norsk sinnssykevesen 1820–1920*, Universitetet i Bergen, Institutt for adm. og org. vitenskap, rapport nr. 63; Bergen 1998; Kari Ludvigsen, "Gal eller kriminell? Definerings av klientkategorier i grenslandet mellom juss og psykiatri 1890–1929", i *Funkjionshemning, politikk og samfunn*, Oslo 2000, (red.), Jan Froestad, Per Solvang og Mårten Søder, s. 82–111; Kari Ludvigsen, "Child Guidance and Mental Hygiene in Inter-War Norway", i *Public Health and Preventive Medicine 1800–2000, Knowledge, Co-operation and Conflict*, Stein Rokkan Centre for Social Studies, Bergen, Report 1, 2004, (ed.) Andresen, Elvbakken and Hubbard, s. 67–84.
3. Kari Tove Elvbakken og Kari Ludvigsen, *The Public, the Mother and the Child: Public health Initiatives Promoting the Strong and Happy Child-Focusing on Food and Mental Health*, Rokkansenteret, Notatserien: nr 11, Bergen 2005.
4. Mats Börjesson og Eva Palmblad, *I problembarnens tid. Förnuftets moraliska ordning*, Stockholm 2003; Signild Vallgård, *Folkesundhed som politikk. Danmark og Sverige fra 1930 til idag*. Magtudredningen. Århus Universitetsforlag 2003; Signild Vallgård, "Studier af magtudøvelse. Bidrag til en operationalisering af Michel Foucaults begreb governmentality", i *På sporet af magten*, (red.) Christiansen og Tøgeby, Aarhus Universitetsforlag 2003; Iver B. Neumann og Ole Jacob Sending (red.), *Regjering i Norge*. Oslo 2003.
5. Iver B. Neumann: "Forord", i *Michel Foucault: forelesninger om styringskunst*, Oslo 2002, s. 23–31.
6. Erling Sandmo, *Voldssamfunnets undergang: Om disiplineringen av Norge på 1600-tallet*. Oslo 1999; Erling Sandmo, "Michel Foucault som maktteoretiker", i *Om makt. Teori og kritikk*, Oslo 2000, (red.) Fredrik Engelstad, s. 79–96; Espen Schaanning, *Vitenskap som skapt viten: Foucault og historisk praksis*, Oslo 1997; Espen Schaanning, *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør, bind I–II*. Oslo 2000; Svein Atle Skålevåg, *Fra normalitetens historie. Sinnssykdom 1870–1920*. Rokkansenteret, Rapport nr. 10, Bergen 2003.
7. Elvbakken og Ludvigsen 2006.
8. Colin Gordon, "Governmental Rationality: An Introduction", in *The Foucault Effect*, Chicago 1991, (eds) Burchell, Gordon and Miller, s. 1–51; Knut Ove Eliassen, "En annerledes Foucault", *Morgenbladet*, 2003: 14–20. november, 184. årgang.
9. Iver B. Neumann, "Innledning: Rgejeringsbegrepet og regjeringens historiske fremvekst", i Neumann og Sending 2003, s. 43.
10. Foucault 2002, s. 67; Neumann 2002, s. 14.
11. Peter Miller and Nikolas Rose, "Political Power beyond the State: Problematics of government", *British Journal of Sociology* 1992, 43 (2), s. 173–205.
12. Foucault 2002, s. 62–63.
13. Nikolas Rose, *Governing the Soul: The shaping of the Private Self*, London 1989; Nikolas Rose, *Inventing ourselves: Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge 1998.
14. J. Donzelot, *The Policing of Families*, London 1979, Rose 1989, s. 123.
15. Rose 1989.
16. Rose 1989, s. 130.
17. Terence Johnson, "Governmentality and the institutionalization of expertise", Paper, ISA Conference on the Professions in Transition, Univ. of Leicester 1992, s. 7.
18. Ulf Jönsson, *Bråkiga, lösaktiga och nagelbitande barn. Om barn och barnproblem vid en rådgivningsbyrå i Stockholm 1933–1950*, Linköping 1997; Palmblad og Börjesson 2003; Eva Palmblad och Bengt-Erik Eriksson, *Kropp och Politik. Hälsoupplysning som samhällspegel*. Stockholm 1995; Ann S.B. Thorhauge, "Guilty Parents: Mental Hygiene and the Relationship between Bad Parenting and the Development of Psychopathology", *Ethnologia Scandinavica*, 2005; vol. 35, s. 25–42.
19. Therese Andrews, *Tvetydige ideologier og motstridende krav. En studie av endringer i den norske helsestasjonsvirksomheten*. Dr. polit. avhandling, Universitetet i Bergen 2002; Signild Vallgård 2004.
20. Dag Stenvoll, Kari Tove Elvbakken og Kirsti Malterud, "Blir norsk forebyggingspolitikk mer individorientert?", *Tidsskrift for den norske lægeforening* 2004, 125, 5, s. 603–5; Vallgård 2004.
21. Neumann og Sending 2003; Ida Hydle, "Regjering av helse- fra pasient til risikant", i Neumann og Sending 2003, 154–175; Runar Døving, "De uangripelige. Barn som regjeringsagenter i familien", i Neumann og Sending, s. 126–153.

22. Pat O'Malley, "Indigenous governance", *Economy and Society Volume 25 Number 3 August 1996*, s. 310–326.
23. Pat O'Malley, Lorna Weir and Clifford Shearing, "Governmentality, criticism, politics", *Economy and Society*, Vol. 26, Number 4, November 1997, s. 501–517.
24. Det kan nevnes at en liknende type kritikk ble rettet mot boka "Regjering i Norge". I sin anmeldelse av boka i *Morgenbladet* 20.11.2003 kritiserte Rune Slagstad flere av bidragterne for at deres begreper om regimeendringer i etterkrigstidens Norge ikke identifiserer sentrale trekk ved den postsosialdemokratiske staten. De griper altså ikke med sine begreper viktige brudd og kontinuiteter i etterkrigstidens styring.
25. Danica Dupont and Frank Pearce, "Foucault contra Foucault: Rereading the "Governmentality" papers", *Theoretical criminology London 2001*: Vol. 5 (2):123–158 2001.
26. Dupont & Pearce, s. 133–134.
27. Dupont & Pearce, s. 138–139.
28. Vallgård "Studier af magtudøvelse", 2003, s.122.
29. Dupont & Pearce, Slagstad 2003.
30. Neumann 2002:16–17.
31. Dupont & Pearce, s.147–148.
32. Dupont og Pearce refererer til den engelske versjonen fra 1974: Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, övers. Alan Sheridan, London 1974.
33. Gordon 1991, Boris Frankel, "Confronting neoliberal regimes: the post-Marxist embrace of populism and realpolitik", *New Left Review* 1/226, November-December 1997.
34. Nikolas Rose, "Medicine, history and the present", i *Reassessing Foucault: Power, medicine and the body*, (eds.) Jones & Porter, London 1994, s.49.
35. O'Malley, Weir & Shearing, s. 505–511.
36. Rose 1994, s.49.
37. Vallgård *Folkesundhed som politik*, 2003 og "Studier af magtudøvelse", 2003.